

НАВЧАЛЬНА СИТУАЦІЯ ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ ДО НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ УЧНІВ 10–11 КЛАСІВ

EDUCATIONAL SITUATION AS A PRACTICE OF IMPLEMENTATION OF A PERSONALLY ORIENTED APPROACH TO TEACHING UKRAINIAN LANGUAGE OF 10–11 CLASSES

У статті проаналізовано умови та специфіку навчальної ситуації як засобу реалізації особистісно орієнтованого підходу до навчання української мови учнів 10–11 класів. Охарактеризовано основні типи навчальних ситуацій, їхні особливості й ознаки з метою застосування на уроках узагальнення і систематизації знань. На основі досліджень провідних лінгводидактів схарактеризовано загальнодидактичні особливості особистісно орієнтованої технології навчання. З'ясовано умови побудови та провідні методи, що забезпечать створення навчальної ситуації. Подано зразки вправ і завдань з української мови в 10 класі на тему «Числівник як частина мови» з використанням навчальної ситуації як засобу реалізації особистісно орієнтованого підходу.

Ключові слова: засоби навчання, навчальна ситуація, особистісно орієнтований підхід, ситуація вибору, ситуація зацікавлення, старша школа.

В статье проанализировано условия и специфику учебной ситуации как средства реализации личностно ориентированного подхода к обучению украинскому языку учащихся 10–11 классов. Охарактеризованы основные типы учебных ситуаций, их особенности и признаки с целью применения на уроках обобщения и систематизации знаний. На основе исследований ведущих лингводидактов охарактеризованы общедидактические особенности личностно ориентированной технологии обучения. Выявлены условия

построения и ведущие методы, которые обеспечат создание учебной ситуации. Представлены образцы упражнений и заданий по украинскому языку в 10 классе по теме «Имя числительное как часть речи» с использованием учебной ситуации как средства реализации личностно ориентированного подхода.

Ключевые слова: средства обучения, учебная ситуация, личностно ориентированный подход, ситуация выбора, ситуация интереса, старшая школа.

The article analyzes the conditions and the specifics of the use of the educational situation as a means of implementing a personally oriented approach to teaching Ukrainian in grades 10–11. The main types of educational situations, their features and features are described for the purpose of application in the lessons of generalization and systematization of knowledge. On the basis of the research of leading linguodidactics, the general-didactic orientations of personally oriented learning technology are singled out. The conditions of construction and the leading methods, which will provide creation of educational situations, are determined. Examples of exercises and tasks from the Ukrainian language in the 10th form are given on the topic "Numerous as a part of language" using the educational situation as a means of implementing a person-centered approach.

Key words: means of training, educational situation, personally oriented approach, situation of choice, situation of interest, high school.

УДК 373.5.091.64:811.161.2

Огарь Ю.В.,

аспірант кафедри української мови
Інституту філології
Київського університету
імені Бориса Грінченка

Постановка проблеми у загальному вигляді. Навчання української мови в старших класах передбачає узагальнення та систематизацію знань, умінь і навичок, здобутих в основній школі, формування ряду ключових і предметних компетентностей, поглиблення знань про функціонально-стилістичну систему української мови, засвоєння норм мовленнєвої поведінки в різних сферах і ситуаціях спілкування, оволодіння різноманітними стратегіями і тактиками ефективної комунікації (чинна програма «Українська мова (10–11 класи) для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Філологічний напрям, профіль – українська філологія. Автори: Л. Мацько, Т. Груба, О. Семенов, Т. Симоненко» (2018)). «У контексті Нової української школи провідною стає необхідність у підготовці грамотної людини з належним рівнем лінгвістичної компетентності, що ґрунтується на системі знань про мову, одиниці мови всіх рівнів (фонетичного, лексичного, словотворчого, мор-

фологічного, синтаксичного), які використовуються як будівельний матеріал для породження та розпізнавання висловлювань, а також правил оперування ними» [3, с. 295]. Погоджуємося з думками науковців і водночас наголосимо, що учні мають не тільки опанувати зміст навчальної дисципліни, а й насамперед набути вмінь і навичок, важливих для всебічного розвитку особистості громадянина України, морального та професійного зростання. Спрямування на особистісний простір старшокласника, особливості засвоєння матеріалу та визначення щодо майбутнього фаху забезпечить формування ключових і предметних компетентностей, а застосування навчальної ситуації як засобу реалізації особистісно орієнтованого підходу до навчання української мови сприятиме пізнавальній активності учнів, наблизить освітній процес до реалій сьогодення, уможливить застосування знань, умінь і навичок у конкретних життєвих ситуаціях поза межами класу та школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Наукове підґрунтя особистісно орієнтованого підходу спирається на філософські, психологічні та педагогічні розробки (див. рис. 1.).

Теоретико-методологічні засади навчання української мови в старшій школі на засадах особистісно орієнтованого підходу у своїх наукових працях розглядали лінгводидакти А. Алексюк, Н. Бібік, О. Біляєв, А. Богуш, М. Вашуленко, Л. Варзацька, Н. Голуб, С. Гончаренко, О. Горошкіна, Н. Дика, Т. Донченко, М. Пентиліук, С. Караман, О. Караман, Л. Мамчур, А. Нікітіна, Л. Попова, К. Плиско, О. Савченко, О. Семенов, Г. Шелехова, І. Хом'як та ін. Застосуванню навчальної ситуації та ситуативного методу в освітньому процесі загалом і на уроках української мови зокрема присвячено праці таких науковців, як: Н. Голуб, Л. Варзацька, І. Кучеренко, О. Кучерук, С. Омельчук, О. Пехота, О. Пометун, Л. Пироженко, М. Пентиліук, О. Савченко, В. Серіков, О. Турянська, А. Фасоля та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Нині основним завданням загальної середньої освіти є вивчення предмета крізь призму самореалізації із залученням суб'єктивного досвіду для формування ряду ключових і предметних компетентностей старшокласника та вмінь будувати своє життя, враховуючи здібності та долаючи власні недоліки, правильно визначати свою майбутню траєкторію, а головне – отримувати радість від навчання, власного прогресу та зростання інших. Пошук шляхів оптимізації процесу навчання української мови учнів старшої школи з використанням навчальної ситуації як засобу реалізації особистісно орієнтованого підходу ще не був предметом спеціального дослідження, що і зумовило вибір теми статті.

Метою статті є відбиття умов і специфіки використання навчальної ситуації як засобу реалізації особистісно орієнтованого підходу до навчання української мови учнів 10–11 класів.

Досягнення мети потребувало вирішення таких завдань:

1) охарактеризувати основні типи навчальних ситуацій, їхні особливості й основні ознаки з метою застосування на уроках української мови;

2) спираючись на розвідки лінгводидактів, визначити загальнодидактичні особливості особистісно орієнтованої технології навчання, з'ясувати умови побудови та провідні методи, що забезпечать створення навчальної ситуації;

3) спроектувати фрагмент уроку української мови з навчальною ситуацією як засобом реалізації особистісно орієнтованого підходу з підпорядкуванням її основним етапам уроку.

Виклад основного матеріалу. За визначенням М. Пентиліук зі «Словника української лінгводидактики», особистісно орієнтований підхід – це послідовне ставлення педагога до учня як до особистості, самосвідомого відповідального суб'єкта власного розвитку та суб'єкта виховної взаємодії. У центрі навчання знаходиться учень як особистість. Враховуючи інтереси, рівень знань і сформованості вмінь, словесник визначає мету і спрямовує освітній процес на розвиток особистості кожного. Отже, способи репрезентації навчальної теорії, добір ілюстративного матеріалу, вибір методів, прийомів відбувається крізь призму особистості учня – його потреб, мотивів, інтелекту, здібностей тощо [10, с. 204]. Зважаючи на це, на нашу думку, слід розглянути особистісно орієнтований підхід до навчання української мови учнів старших класів із використанням навчальної ситуації, що сприяло б орієнтації освітнього процесу саме на особистість старшокласника, відтак стимулювало б учнів до активної пізнавальної діяльності, викликало б інтерес та емоції, було б дотичним до їхнього внутрішнього світу і життя загалом.

Слушно зауважує О. Пехота, що особистісно орієнтована ситуація – це «така навчальна ситуація, опинившись у якій, дитина повинна шукати сенс, пристосувати її до своїх інтересів, побудувати образ чи модель свого життя, вибрати творчий момент, дати критичну оцінку. Проживання та вихід із такої ситуації – не минуле та майбутнє

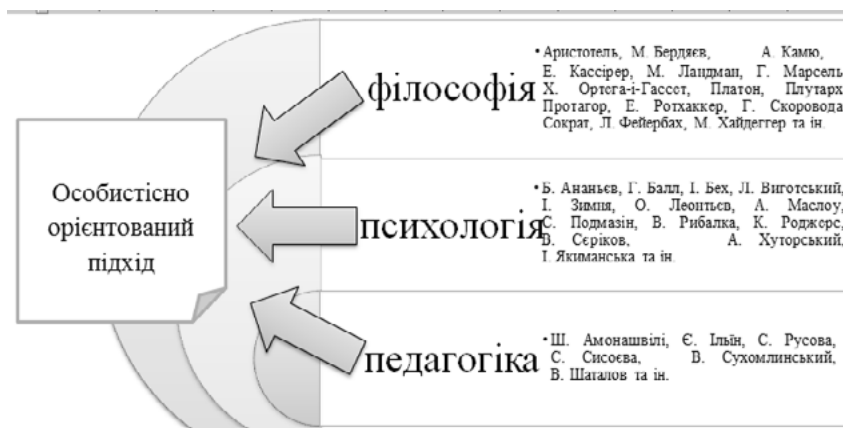

Рис. 1. Наукове підґрунтя особистісно орієнтованого підходу

учня, а його сучасне. Один урок різним дітям дає відмінний пізнавальний і життєвий досвід» [7, с. 37]. Навчальна ситуація на уроці української мови, за визначенням О. Кучерук, – це сукупність умов, наперед спланованих і спеціально створених учителем для досягнення учнями навчальної мети (цілей) конкретного уроку, та / або умов, які спонтанно виникли в процесі реалізації змісту мовної освіти на уроці [5, с. 8].

Щоб навчання було успішним, необхідно чітко зрозуміти, чи готовий учень брати на себе відповідальність на уроці самостійно обирати власну траєкторію руху, створювати освітню продукцію, а головне – розуміти, для чого йому знання і де їх можна застосувати поза межами класу, школи, зовнішнього незалежного оцінювання. Якщо готовність учителя вимірюється «установками, мотивами, знаннями про предмет і способами діяльності, навиками і вміннями їх практичного використання» [9, с. 61], то мотивацію учня необхідно формувати на початку кожного уроку. Активна особистісно орієнтована готовність учня трансформуватиметься в самовираження стар-

шокласника, прояв його ініціативи, саморозвиток. Адже «співтворцями освітнього процесу стають самі учні. Учитель і учень є рівноправними, рівнозначними суб'єктами освітнього процесу. Вони спільно визначають мету діяльності, об'єкт, суб'єкт, засоби діяльності, результати навчання. Під час такого спільного пошуку здійснюється обмін думками, знаннями, способами діяльності, внаслідок чого відбувається рефлексія, оцінювання здобутих результатів» [1, с. 6].

Спираючись на аналіз наукових досліджень, спроектуємо типи особистісно орієнтованих ситуацій за І. Кучеренко й О. Кучерук (див. рис. 2). Науковці наголошують на тому, що необхідно використовувати типи навчальних ситуацій на уроці комплексно, забезпечуючи диференціацію навчання учнів із різними типами розвитку.

Щодо особливостей використання особистісно орієнтованої навчальної ситуації, то узагальнимо думки науковців і звернемо увагу на те, що «у процесі застосування навчальної ситуації учитель дає поштовх до розвитку мовної особистості учня та можливість зайняти індивідуальну позицію;

Рис. 2. Типи навчальних ситуацій (за І. Кучеренко, О. Кучерук)

емоційно-ціннісний аспект у процесі реалізації особистісно орієнтованого підходу є основоположним; варіативність, динамічність і неповторюваність ситуацій лише сприяє створенню власного «продукту» (представленню результату роботи на уроці), наявності моменту «особистісного відкриття» й «особистісного успіху» [8, с. 64].

Проаналізувавши типи, особливості застосування та висвітливши праці провідних українських лінгводидактів (Л. Варзацька, Н. Голуб, О. Глазова, Н. Дика, І. Кучеренко, О. Кучерук, С. Омельчук, О. Пехота, О. Пометун, Л. Пироженко, М. Пентиліук, О. Савченко, О. Турянська, Г. Шелехова та ін.), слід зазначити, що школа має чітко визначити мету навчальної діяльності, з'ясувати мотиви, засоби й умови їх досягнення, які мають бути витримані як з боку вчителя, так і з боку старшокласника, котрий має напрацьовувати активну особистісно орієнтовану готовність на кожному уроці української мови для самоефективності, самоактуалізації, самореалізації власної мовної особистості.

На думку О. Кучерук, «нині в теорії і практиці навчання мови використовується багато інноваційних методів взаємодії вчителя й учнів, простежується застосування методів, запозичених зі сфери особистісно орієнтованої психології, психолінгвістики і психотерапії та ін. Серед них поширення набули клоуз-тести, метод асоціацій, метод створення ситуації успіху, метод нейролінгвістичного програмування (НЛП), комп'ютерні методи та ін.» [6, с. 101]. Погоджуємося з думкою Н. Голуб, що «найбільший особистісно-розвивальний ефект під час навчання мають проблемні ситуації, світоглядні парадокси, ситуації подолання буденності, пізнавальні завдання, дидактичні ігри, завдання з життєво-практичним змістом, висування гіпотез, рефлексія логіки викладу, конструювання прикладів тощо. Адже на уроці ми маємо можливість занурити навчальний матеріал у штучно створене соціальне середовище, дати змогу учням відчувати корисність знань і вмінь за межами школи, і, по-друге, компетентність ситуативно й особистісно маркована, тобто виявити компетентність окремого учня можна лише в конкретній ситуації» [2, с. 113].

Пропонуємо зразки вправ і завдань із використанням навчальної ситуації як засобу реалізації особистісно орієнтованого підходу до навчання української мови учнів 10–11 класів із підпорядкуванням етапам уроку.

Числівник як частина мови (10 клас)

1. Мотивація – цілевизначення. Спочатку необхідно з'ясувати співвідношення між власними мотивами і цілями учіння. Таким чином формуватимуться первинні елементи мотиваційної сфери, які утворюють внутрішні механізми розвитку інтересу до навчального предмета.

– Поділіться на три групи. З'ясуйте та запишіть на дошці, що саме у процесі вивчення теми «Числівник як частина мови» в попередніх класах викликало найбільші труднощі. Поміркуйте, які труднощі є спільними для трьох груп*.

*Надалі розподіліться на групи за типом найбільших труднощів (наприклад, група № 1: відмінювання числівників; група № 2: позначення часу; група № 3: поєднання числівників з іменниками).

Ситуація зацікавленості

Проведіть у класі експеримент серед однокласників для визначення рівня мовно-мовленнєвої грамотності (група № 1: відмінювання числівників; група № 2: позначення часу; група № 3: поєднання числівників з іменниками). Попередньо скористайтеся сайтом (<https://zno.osvita.ua/ukrainian/254/>), на якому зібрано усі зошити тестів з української мови і літератури, та зберіть завдання з теми уроку відповідно до вашої групи* (5 на вибір).

*Група № 1: ПРАВИЛЬНО / НЕПРАВИЛЬНО утворено відмінкову форму числівника в реченні.

Група № 2: ПРАВИЛЬНО / НЕПРАВИЛЬНО побудовано словосполучення на позначення часу (Грамотично правильна відповідь на запитання «Котра година?»).

Група № 3: Правильною є форма поєднання числівника з іменником у рядку.

Експериментальні дані кожна група має надати у відсотковому співвідношенні у вигляді узагальненого графіка чи діаграми (форма довільна).

2. Активна цілереалізація

Ситуація вибору

На основі поданого теоретичного матеріалу в підручнику укладіть пам'ятку у вигляді схеми, таблиці, аудіо- чи відеоматеріалу на такі теми: група № 1: «Відмінювання числівників»; група № 2: «Словосполучення на позначення часу»; група № 3: «Правила сполучуваності числівника з іменниками».

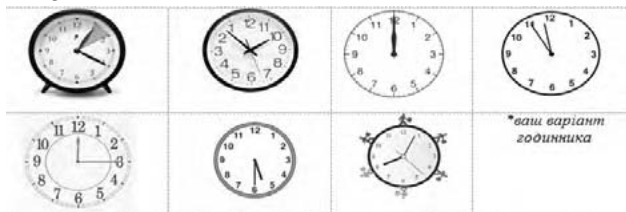
*Група, що впрається раніше, за додаткові бали проводить ревізію відеоматеріалів у мережі Інтернет, із наданням критичної оцінки та рекомендації щодо використання в самоосвітній навчальній діяльності.

Проблемно-пошукова ситуація

– **Запишіть подані числівники словами. Визначте розряд, будову, відмінкову форму, вкажіть особливості відмінювання та правопис.**

1. Між 20 загонами відбувалися запеклі перегони. 2. Лише 1/2 учасників впоралася із завданням вчасно. 3. Тестування з української мови і літератури триває 180 хвилин. 4. Хрещення Київської Русі відбулося в 988 році. 5. Щоб дошити костюм, не вистачило аж 80 сантиметрів. 6. 7 учнів посіли призові місця. 7. 15 джерел замало для якісного реферату.

– Перегляньте картинки з годинниками та вкажіть всі можливі варіанти на позначення часу.

Запишіть словосполучення, розкриваючи дужки.

Півтора (яблуко) – ...	Два (доцент) – ...	Три (лікар) – ...
Чотири (пензлик) – ...	3/5 (лимон) – ...	П'ятдесят (учень) – ...

Рольова ситуація

– Перегляньте запропоновані відео (UA: Перший – «Лайфхаки українською» та «EdEra»). Напишіть невеличкий сценарій, розподіліть ролі та змонтуйте запис на одну з тем, яку ви обрали на початку уроку.

Лайфхак українською. Як правильно відповісти на запитання «котра година?»

Десята година

EdEra. Як правильно відповісти на запитання «котра година?»

3. Рефлексія – контроль – корекція Ситуація успіху

– Зберіть тести трьох груп від початку уроку та напишіть комплексний підсумковий тест на окремому аркуші. Вкажіть словами, котра зараз година. Порахуйте власну канцелярію та вкажіть кількість правильно, згідно з правилами сполучуваності числівника з іменниками.

– Внесіть корективи до графіка, який ви створили на початку уроку. Проаналізуйте, чи змінилася ситуація, чи впоралися ви з цілями навчання. Свою думку обміркуйте.

Висновки. Отже, використання навчальних ситуацій на уроках української мови в старших класах сприяє максимальній особистісній орієнтації освітнього процесу. Узагальнення і систематизація мовно-мовленнєвих знань, умінь і навичок крізь призму самореалізації з залученням

суб'єктивного досвіду формуватиме ряд ключових і предметних компетентностей старшокласника, вміння правильно визначати траєкторію свого подальшого розвитку поза межами шкільного освітнього середовища. Перспективу подальших наукових досліджень вбачаємо в удосконаленні мотиваційної картки учня відповідно до нової чинної програми з української мови для 10–11 класів (рівень стандарту / профільний) та розробці комплексу особистісно орієнтованих навчальних ситуацій до кожної теми уроку з максимальною диференціацією та комплексним використанням усіх проаналізованих типів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Варзацька Л.О. Формування оргдіяльнісних умінь на уроках української мови в старшій школі на академічному рівні: метод. посіб. К.: Педагогічна думка, 2012. 144 с.
2. Голуб Н.Б. Концептуальні засади сучасної методики навчання української мови в загальноосвітній школі. Український педагогічний журнал. 2015. № 1. С. 107–118.
3. Дика Н.М. Формування мовної особистості учня загальноосвітнього навчального закладу в умовах реалізації концепції нової української школи. Молодий вчений. 2017. № 11. С. 294–297.
4. Кучеренко І.А. Теоретичні і методичні засади сучасного уроку української мови в основній школі: монографія. Умань: Жовтий О.О. 2014. 409 с.
5. Кучерук О.А. Моделювання як структурний елемент проектування сучасного уроку української мови. Українська мова і література в школі. 2014. № 5. С. 6–10.
6. Кучерук О.А. Система методів навчання української мови в основній школі: теорія і практика; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. 419 с.
7. Освітні технології: навч.-метод. посіб. / за заг. ред. О.М. Пехоти. К.: А.С.К., 2001. 256 с.
8. Лукьянова М.І., Разіна Н.А., Абдулліна Т.М. Особистісно орієнтований урок: конструювання та діагностика. Х.: Веста: Видавництво «Ранок», 2007. 176 с.
9. Пехота О.М. Особистісно орієнтоване навчання: підготовка вчителя: монографія. Миколаїв: Вид-во «Ліон», 2006. 272 с.
10. Словник-довідник з української лінгводидактики / за ред. М.І. Пентиліук. К.: Ленвіт, 2015. 320 с.